

роль у вивченні новішого та дешевого способу виготовлення рідкого мила посіла однойменна стаття професора О.П. Лідова «рідке мило». У ній вчений наголошував на використанні для виробництва економічно вигідних домішок.

**МЕТОДИКА І ПРОГРАМИ ГЕОБОТАНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У
НАУКОВОМУ ДОРОБКУ АКАДЕМІКА АН СРСР Є.М. ЛАВРЕНКА
*Давиденко М.М.***

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (м. Київ)

Дрозд П.Ю.

*Національний університет біоресурсів та природокористування України
(м. Київ)*

Вплив Є.М. Лавренка (1900–1987) на розвиток вітчизняної геоботаніки зумовлений не тільки його особистим внеском у розробку низки важливих геоботанічних проблем і його науково-адміністративної та громадської діяльності, але також тим, що він систематично виступав у пресі з програмними та методичними статтями та організовував видання програмно-методичних робіт, виконаних колективами авторів. У 30-х рр. ХХ ст. учений брав участь у складанні методичних посібників для геоботанічних досліджень.

У книзі Г.Г. Махова «Ґрунти України. Нарис ґрунтів, методика дослідження, визначник ґрунтів, нарис геології та рослинності» (1930) Є.М. Лавренком разом з Н.О. Десятовою-Шостенко підготовлено розділ «Методика геоботанічних досліджень», де висвітлено завдання досліджень та його фази (1) маршрутне (рекогносцироване) дослідження; 2) детальне дослідження окремих характерних ділянок та 3) стаціонарне дослідження окремих ділянок рослинності), наведено особливості вивчення умов оточення рослинності (рельєф, геологічна будова, умови зволоження, підґрунтя, ґрунт, мертве вкриття, вплив людини і тварин), вивчення структури суспільств, зокрема вказано ознаки рослинної асоціації як основної фітосоціологічної одиниці (флористичний склад, поземність, розповсюдженість, площа вкриття, трапляємість, громадськість, життєвість, періодичність), а також складено бланк геоботанічного опису та пояснення до нього [4]. У 1938 р. ним розроблено методику геоботанічного дослідження степових фітоценозів.

Ученим ініційовано посібник з геоботаніки – «Полевая геоботаника», що він вважав першочерговим завданням Ботанічного інституту АН СРСР [2]. У цьому методичному посібнику викладено основні теоретичні питання геоботаніки, які необхідно знати при вивченні рослинного покриву, описано більшість сучасних методів польового маршрутного і стаціонарного вивчення рослинного покриву і наведено їх критичну оцінку, а також указано подальші напрями розробки методів польових маршрутних і стаціонарних досліджень і завдання подальшого вивчення рослинного покриву з метою розробки теорії геоботаніки і її практичного застосування. Крім того, учений опублікував низку методичних вказівок з проведення геоботанічних досліджень у зв'язку з

роботами з позахисного лісорозведення, у зв'язку з вивченням біокомплексів тощо (1952, 1959, 1960 та ін.). Є.М. Лавренко неодноразово виступав в пресі зі статтями, присвяченими обговоренню загальних завдань геоботаніки і оглядам її успіхів у СРСР [1].

Варто зауважити, що вчений широко ставив загальні завдання геоботаніки, що знайшло відображення у визначенні обсягу цієї науки, сформульованого ним: «Геоботаніка вивчає рослинний покрив Землі у зв'язку з умовами середовища або, інакше кажучи, у взаємозв'язку з іншими компонентами фізикогеографічної оболонки Землі» [3]. Визначення Є.М. Лавренка відповідає тому вживанню терміна «геоботаніка», яке зустрічається у російських класиків цієї науки і відрізняється від визначення О.П. Шеннікова, який вважав геоботаніку синонімом фітоценології. Є.М. Лавренко розуміє геоботаніку як велику синтезуючу галузь наукових знань, що в найширшому плані вивчає взаємовідношення рослинності й умов її існування, науку, предметом якої є флора і рослинність в їх єдності, що визначаються вченим як рослинний покрив, який він завжди прагнув досліджувати в його історичному розвитку в зв'язку зі змінами абіотичного середовища проживання в цілому і окремих його компонентів. Саме усвідомлення цієї глибокої єдності флори і рослинності й визначає підхід ученого до ботаніко-географічного районування як до синтезу всіх даних з біології, екології та географії видів і фітоценозів, з історії видів, ценозів і флор у зв'язку з генезисом відсталих елементів ландшафтів. Тому підхід Є.М. Лавренка до ботаніко-географічного районування є і суворо географічним, і одночасно біологічним. Він дає змогу вченому будувати оригінальні, глибоко обгрунтовані (що найбільш наближаються до ідеальних систем за всіма складовими компонентами природного середовища) схеми ботаніко-географічного районування Палеарктики і особливо аридних регіонів Євразії. Найбільш повно розкриті принципи і методи такого районування в колективній праці під редакцією Є.М. Лавренка «Геоботаническое районирование СССР» (1947 р.), в серії робіт з ботаніко-географічного розчленування Палеарктики і в серії карт для 2-го видання Великої Радянської Енциклопедії, а також в монографії «Основные черты ботанической географии пустынь Евразии и Северной Африки» (1962).

Є.М. Лавренко неодноразово виступав з програмними статтями з низки питань, що мають велике значення: про вивчення біологічної продуктивності, підземної структури фітоценозів, процес видоутворення в природі, географії видів і флорогенетичних зв'язків, з проблеми реліктів і низки інших проблем геоботаніки і флористики. У 1968 р. ним опубліковано «Краткую общую программу изучения биогеоценозов», яка складається з вивчення антропогенних впливів і культурного режиму, обліку складу живих компонентів біогеоценозу, вивчення загальної структури біогеоценозу, його атмосфери, автотрофної, гетеротрофної (консументів-фітофагів, консументів-зоофагів, гетеротрофів-редуцентів) частин, абіотичної частини ґрунтів і ґрунтових вод, трофічних зв'язків, кругообігу речовин і потоку енергії у

біогеоценозі (узагальнення), а також розробки складу наукового персоналу біогенотичного стаціонару (станції) та перспективної мережі цих установ.

На прикладі «Карты растительности СССР М 1:2 500 000» (1970) Є.М. Лавренком з колегами викладено принципи, методи, досвід побудови легенд і складання карти на території тундрової, лісової, степової зон і рослинності боліт і заплав європейської частин Радянського Союзу. В основі побудови усіх легенд ученим покладено регіонально-типологічний принцип.

Велике організуюче значення мали статті ученого стосовно координації ботанічних досліджень, зокрема в Казахстані (1955). Подібні статті, так само як широка участь Є.М. Лавренка в наукових радах і товариствах, різних з'їздах і конференціях, мали і мають значний вплив на розвиток багатьох розділів ботанічної науки в країні.

Джерела та література:

1. *Евгений Михайлович Лавренко*. Материалы к библиографии ученых СРСР. – М. : Наука, 1974. – 111 с.
2. *Корчагин А. А.* Предисловие / А. А. Корчагин, Е. М. Лавренко // *Полевая геоботаника*. – М.–Л. : АН СССР, 1959. – Т. 1. – С. 5–8.
3. *Лавренко Е. М.* Геоботаника / Е. М. Лавренко // *Советская география : итоги и задачи*. – М. : Гос. изд. геогр. лит., 1960. – С. 192.
4. *Лавренко С. М.* Методика геоботанічних досліджень / Є. М. Лавренко, Н. О. Десятова-Шостенко // *Грунти України : нарис ґрунтів, методика дослідження, визначник ґрунту, короткий нарис геології та рослинності України*. – Х. : Рад. селянин, 1930. – С. 266–287.

РОЗВИТОК БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ХХІ ст. В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ НАУКОВОЇ ДУМКИ

Дефорж Г.В.

*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький)*

Для розуміння суті методологічного розвитку біологічних наук в останніх десятиліттях важливо мати на увазі не тільки включення до сфери наукового дослідження нових об'єктів і поглиблення самого дослідження, але і зміну питомого значення різних прийомів пояснення фактів, підходів і принципів теоретичного узагальнення фактів. Так, наприклад, якщо в біології ХІХ ст. і перших десятиліттях ХХ ст. провідним був еволюційний принцип, то перші десятиліття ХХІ ст. характеризуються фундаментальним значенням структурних теорій. Для біології і медицини минулого характерні також роз'єднаність структурного і еволюційного підходів, розуміння єдності яких складалося поступово, лише починаючи з кінця ХІХ ст. Хоча з еволюційної теорії та її фактичних обґрунтувань така єдність витікає з логічної необхідності.

Те ж саме слід сказати і про принцип причинності, який науковою біологією і медициною завжди брався до уваги. А причинні закони зазвичай розглядалися поза еволюцією і за ігнорування системної природи об'єктів живої природи. А це призводило до віталізму чи до механіцизму.